

Aldrig kun én vej

Jeg var for 40 år siden i biografen for at se filmen *Vidnet* instrueret af australieren Peter Weir. Filmens plot sættes i gang, da den 8-årige dreng Samuel ved et tilfælde bliver vidne til et brutalt mord på et herretoilet. Han hører til Amish-folket og er med sin mor på et sjældent besøg i storbyen. Forbryderne er korrupte politifolk, som bestræber sig på at eliminere vidner, så filmens helt, en lovlydig politimand spillet af Harrison Ford, bringer dem i skjul hjemme i Amish-samfundet. Efter nogen tid bliver de imidlertid opsporet af de tre bevæbnede forbrydere, som tydeligvis har ondt i sinde. Amish-folket er pacifister, men Samuel har fundet heltens revolver, som han bringer til én af landsbyens ældste, for det kan vel ikke være rigtigt, at de ikke skal forsvare sig? Den ældste svarer: "Many times wars have come and people have said to us: You must fight, you must kill, it is the only way to preserve the good. But Samuel, there's never only one way."

Selv om jeg har adskillige forbehold over for Amish-kulturen, har jeg båret det udsagn med mig lige siden som en slags trosbekendelse. I den virkelige verden og i det virke-

lige liv er der aldrig kun én løsning, én ”nødvendig politik”. Det til trods er der i filosofien blevet brugt meget krudt på at diskutere, om forskellige former for groft umoralske handlinger i sidste ende alligevel kan forsvares, hvis der ”ikke er andre muligheder”. Men hvis man fastholder, at der *altid* er en anden vej, vil man være optaget af at bruge sit krudt på noget andet, for eksempel at nå til en dybere forståelse af, hvorfor visse handlinger er moralsk forkerte, hvorfor de alligevel finder sted, og ikke mindst hvordan alternativerne (som altid findes) ser ud, og hvordan de kan realiseres. Det var også tilgangen i min lille bog om tortur i Aarhus Universitetsforlags *Tænkepauser*-serie.

Som det fremgår af titlen, er bogen her en undersøgelse og diskussion af pacifisme og retfærdig krig-teori som politiske filosofier. Den forsøger, ud fra samme credo, at kaste lys over de *normative spørgsmål*, der knytter sig til krig. Politisk filosofi drejer sig i mangt og meget om, hvordan magt kan legitimeres, og derfor burde krig for politiske filosoffer være det mest presserende problem, eftersom krig og militærvæsen involverer ekstreme former for magtanvendelse og magtkoncentration.

Neden under diskussionerne om legitimering af magt ligger et helt katalog af moralske spørgsmål, som kredser om det, vi kunne kalde *krigens moralske kerne*, nemlig at vi i krig kræver, at soldater skal sætte deres liv på spil, og at de skal være parat til at slå andre mennesker ihjel. Eftersom det almindeligvis anses for meget dårligt at blive dræbt og moralsk uhørt at slå mennesker ihjel, opstår der et akut behov for retfærdiggørelser, og det er, hvad kri-

Vidnet (1985), instrueret af Peter Weir.

gens etik eftersøger. Her finder tilhængere af retfærdig krig-teori nogle bekræftende svar, mens pacifister forbliver skeptiske eller afvisende.

Ud over at formidle disse filosofiske diskussioner er bogen dog også selv udtryk for et mere normativt og til dels personligt ærinde, nemlig at rehabilitere pacifisme

som en politisk filosofi om legitim magt. Som vi skal se, er pacifisme i store dele af både den filosofiske og politiske debat blevet marginaliseret, i bedste fald som en i og for sig sympatisk, men helt urealistisk og dybt naiv position, i værste fald som decideret farlig for fædrelandets sikkerhed og verdensfreden. Jeg vil argumentere for, at pacifisme kan tænkes som en position, der hverken er naiv eller skør. Om end nok farlig, men det i en mere konstruktiv forstand: farlig for despoter og besættere.

Min egen mere systematiske interesse for emnet går godt 20 år tilbage. Som det skete for mange andre, blev den fremprovokeret af den danske deltagelse i invasionen af Irak i 2003. Jeg forfulgte så interessen med de redskaber, som mit fag, filosofi, stiller til rådighed. I første omgang med udgangspunkt i den tradition, som kaldes ”retfærdig krig”, og som forsøger at formulere betingelser for etisk forsvarlig brug af militær magt. Det var en tilgang, jeg i første omgang fandt ganske plausibel og fornuftig. Men jeg er gennem årene blevet tiltagende overbevist om, at *krigsmaskinen*, dvs. selve militærvæsenet og den virkelige verdens krige, har udviklet sig i en retning, der afføder dyb skepsis, hvis ikke decideret afstandtagen, ikke bare til den ene eller anden konkrete krigsførelse, men også til den teoretiske legitimering af krig. Det har så fået mig til at lede efter alternativer, med det resultat, at den pacifistiske tradition har bevæget sig fra at være ret marginal til at være central i min forskning.

Jeg har bygget bogen op som en kritisk undersøgelse af fem holdninger eller ”teser”, som efter min mening karak-

teriserer en slags mainstream i den normative stillingtagen til krig og oprustning:

1. Krig kan være moralsk forsvarlig – i princippet.
2. Pacifisme er en uholdbar position – naiv, selvmodsigende eller farlig.
3. Krig og militær oprustning har godt nok enorme omkostninger – men det er prisen værd.
4. Krig er uundgåelig – den er indbygget i menneskenaturen og politisk magtkamp.
5. Der findes ikke noget realistisk alternativ til krig og militær – undtagen i fredstid.

I første kapitel gør jeg derfor dels rede for, hvordan krig i nyere tid er blevet tiltagende moralsk problematisk, og hvordan udfordringen med ikke desto mindre at retfærdiggøre krig er blevet taget op i ”retfærdig krig-teori”. Jeg kommer blandt andet ind på nogle centrale kontroverser omkring forholdet mellem at *gå* i krig (*jus ad bellum*) og at *føre* krig (*jus in bello*), om selvforsvarsanalogien for krig og om den såkaldte ”dobbelteffekt”, som er en respons på det faktum, at moderne krige medfører, at uskyldige mennesker bliver slået ihjel i stor skala.

Andet kapitel er helliget pacifisme som en teoretisk position eller rettere en række ret forskellige teoretiske positioner. Jeg forsøger for det første at gøre op med nogle udbredte misforståelser af pacifisme, især at den lægger op til passiv eftergiveness i stedet for resolut, aktiv modstand mod uretfærdige angreb. Jeg argumenterer for det

andet for, at det er vigtigt både at forstå og at skelne mellem pacifismens *omfang*, dvs. hvor mange handlinger den anser for moralsk forbudte, og dens *styrke*, for eksempel om den er absolut eller mere betinget modstander af krig. Jeg fokuserer for det tredje på pacifisme som en *politisk* filosofi, og det bliver så på forskellig vis tematiseret i de resterende kapitler.

De fleste mennesker er naturligvis med på, at der er meget dårligt at sige om krig. Men i tredje kapitel forsøger jeg ikke desto mindre at opregne nogle af de væsentligste økonomiske, menneskelige, moralske og politiske omkostninger ved krig og rustning til krig. Jeg vil desuden vise, at mange af disse omkostninger er *systematiske* og derfor ikke nogen, vi skal forvente at slippe for i fremtiden, uanset hvor meget vi gør os umage. Det gør jeg dels for at bidrage til en tilstrækkeligt stærk case imod krig som konfliktløsning og dels for at motivere eftersøgningen af alternativer.

I fjerde kapitel tager jeg en potentielt afgørende indvending mod pacifisme op, nemlig at krig er kommet for at blive, om vi så kan lide det eller ej. Jeg forholder mig her kritisk til to varianter af argumentet. Den ene er psykologisk: Krig og vold er under alle omstændigheder et forudsigt og forståeligt resultat af, at menneskenaturen er, som den nu engang er. Den anden er politisk: Krig er en latent mulighed i international politik, som det derfor er fornuftigt at forberede sig på. Jeg gør gældende, at krig først og fremmest må forstås som en *politisk institution*, og betoner, at det historisk har vist sig, at institutioner

både kan reformeres og helt afvikles, uden at der af den grund nødvendigvis gøres vold på menneskenaturen.

Hvad der kunne være en erstatning for krig og militarisme, behandler jeg i det sidste, femte kapitel. Jeg vil dels gøre rede for nogle væsentlige elementer i ikkevoldsfilosofien, som den blev udviklet af blandt andre Mahatma Gandhi og Martin Luther King, og ikke mindst fremdrage en række konkrete eksempler på relativt succesfulde ikkevoldelige kampe mod både undertrykkelse, invasion og besættelse. Jeg vil sige noget om, hvad vi kan lære af den slags historiske erfaringer, men kommer til at efterlade meget til videre refleksion. Efter min mening peger et mere systematisk studium af sådanne eksempler dog ikke bare på, at ikkevoldelig modstand og forsvar *kan* lykkes, men at det fra en samlet betragtning både virker bedre og moralsk er at foretrække.

De første to kapitler er hovedsagelig en kritisk redegørelse for og diskussion af henholdsvis retfærdig krigsteori og pacifistisk teori. Det er mit håb, at de ud over deres funktion i bogens mere overordnede argument også kan fungere som kritiske indføringer i disse to teoridannelser i diverse kursus- og uddannelsessammenhænge.

Under udarbejdelsen af bogen, hvor Ukrainekrigen raser på femte år, er pacifisme i påfaldende grad blevet det ledige standpunkt. Den førte politik og den offentlige meningsdannelse domineres meget stærkt af pacifismens modsætning: krigeriskhed og militarisme. Jeg forventer derfor ikke at overbevise ret mange, om nogen, om at pa-